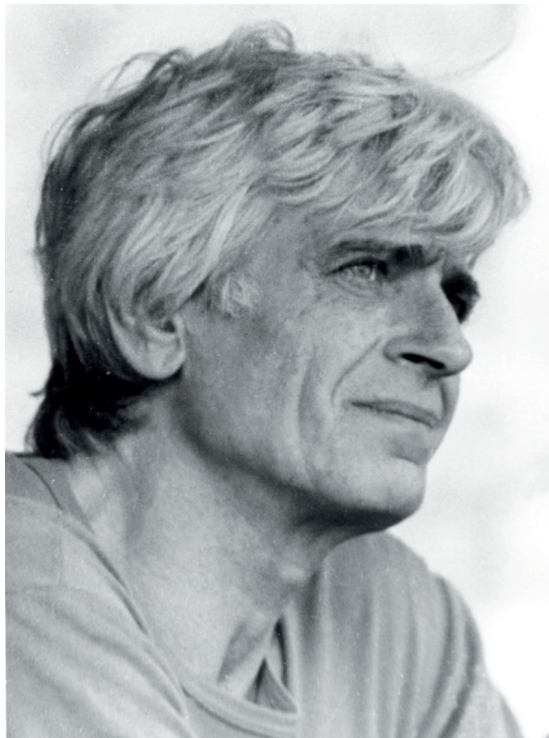

In memoriam

MÉSZÖLY MIKLÓS

Magasiskola

NAP KIADÓ

MAGASISKOLA
In memoriam Mészöly Miklós

MAGASISKOLA

In memoriam Mészöly Miklós

NAP KIADÓ

Válogatta, szerkesztette, összeállította
FOGARASSY MIKLÓS

Sorozatszerkesztő
DOMOKOS MÁTYÁS

Sorozattervező
SEBESTYÉN LAJOS

Az e-könyv támogatója
Magyar Kultúráért Alapítvány

© Nap Kiadó Kft., 2022

Családi kép, Burgula műterme, Szekszárd

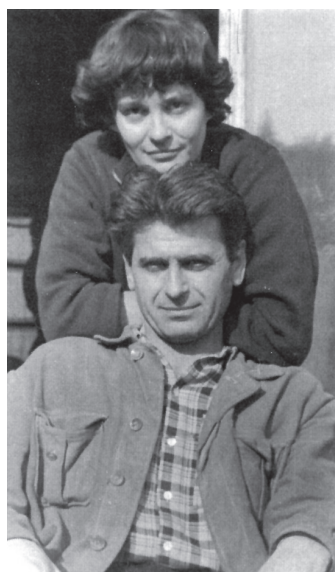
Az ifjú prózaíró

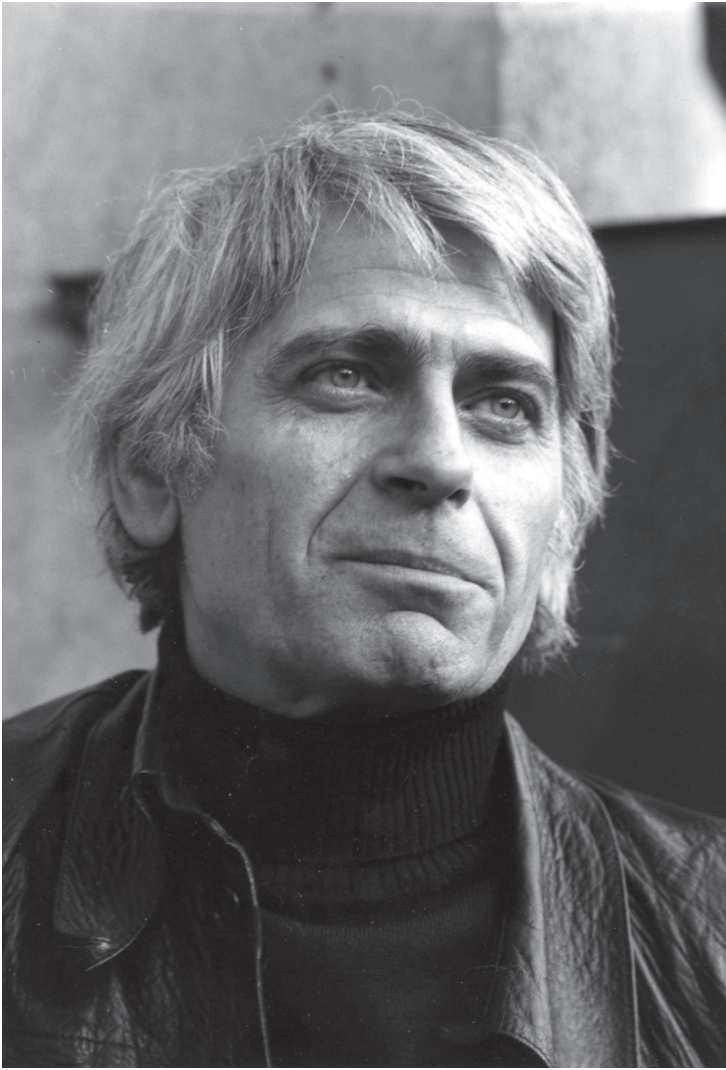
Érettségiképe, 1939. december 1.

Az 50-es évek végén,
Gink Károly felvétele

Fiatal feleségével, Polcz Alaine-nel, 1953

Brigitte Friedrich felvétele. Köln, 1974. június

A feleség, 70-es évek, Nádas Péter felvétele

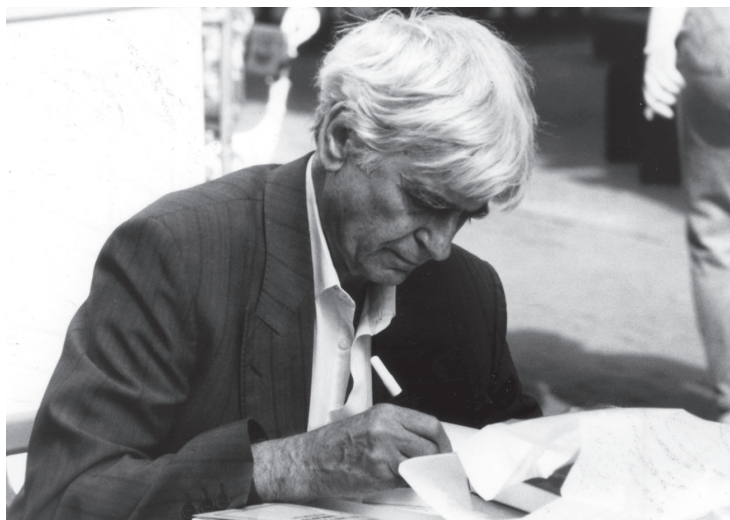
Hatvanadik születésnapján... Csoóri Sándor, Eörsi István

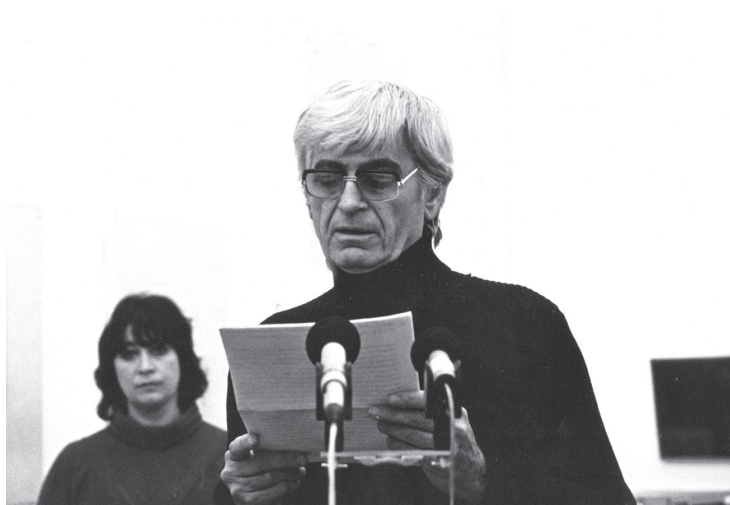
Hatvanadik születésnapján... Vigh Károllyal

Hatvanadik születésnapján... Orbán Júliával, a háttérben Radnóti Sándor

Könyvhét, 1992. június, Karai S. felvétele

Bálint Emőke kiállítási megnyitóján, Kecskeméti Kálmán felvétele

Születésnapi ünnepség a Soros Alapítvány munkatársaival,
itt Vásárhelyi Miklóssal, 1995. január

Jurij Guszevvel Kisorosziban, 1998. március

Utolsó tavaszán, 2001-ben Kisrosziban feleségével

MÉSZÖLY MIKLÓS

Elégia

Részlet

Elfáradtál, hang.

*Lassú árnyék göngyölődik az erdő tetőszerkezetén,
néhány felizzó ághegy, némán maradt szó –
itt ilyen a kézfogás, az érkeztlen távozás melege.
Aztán ki-ki a dolgára –
s az arc ismét reménybe keményedik.*

A fagyal, igen... Egyszer úgy volt.

Gézsík pirkadat...?

Vemhes cédrusok köpenyes vonulása...?

Nem olyan ünnep ez, amit elrontani tudsz;

mindig az utolsó mohikán hal meg – bizhatsz.

Igaz, sose szemből, mindig csak rézsút; bár

két okos végpont között a ferde is egyenes lehet –

s ez mért volna látszat? árnyék vetne árnyat?

hisz amit belélsz, kinő, precíziós haladás,

fiolába maszturbált tudás, sikerre siker –

a torony asszony nélkül is megáll

(csupán ha szíve nincs, ledől?)

De nem; már nem kezded újra;

bár csak lehetnél kevesebb, értelem! – köszönnéd.

S csak száguldasz, heversz;

még nem jött fel a nap.

1980

MÉSZÖLY MIKLÓS

Óda az Elégiához

*Herceg, lassúdj,
– kallódó szigetek közt örök a tenger.*

*Üzenném, ha volna üzeni kinek,
deres rétünkön a szürke ég fölött
foszlánnyá vert arany lemez a nap.*

*Ophélie halott,
mosolyogva nézi a halott Fiút.*

*„Drágám,
ha csak a szavakat akarod,
akkor hát »szeretlek«.
Sírnom kell folyton,
mert nem tudtalak meghallani*

*Te olyan szomorú vagy,
hogy neked a más bánata szórakozás
és feladat is lehet
s rajtad a Te örömed se segít.
Este nálad voltam és benéztem a szekrényedbe.
Üres volt.
Csak egy ing lehulló, szakadt karját láttam,
mint egy eltemetett emberét.
Azóta sirok.”*

*Egykor szügyükre metszett lovak vágója porzott
a kék vizeken – nyár!*

*Neptunus mostohái, lábatlan rohanók,
patakzó habzás közt földet álmódó lovak –
hol tenyész a bürök, a szálára nevelt smaragd
s a keményszáru, barna búzavirág.*

*Ülj váradban, Herceg,
és álmodd a valót.*

*Futárod kérdi,
a keréketörésben mivégre annyi jó,
mivégre a szeletelt bebalzsamozás,
zilált bokréták koszorú csendje,
indián-léptű elmarasztalás
s a szív kihűlt paraszán a korom rajzolat.*

Futárod nem érti ezt a kompozíciót.

*Pedig merő napözön,
mikor a setét ég rendje szerint
váratlan rést hasít tömör koloritján
a foszlányaiból megéledt aranyló lemez
s pengével metszett búcsújuk ökörnyal húrjait
földobja, leejti.*

Futárod nem érti ezt a zenét.

*Moirák csendesórája ez.
Romlott szövőszék,
kēj nélkül rimáلكodó szüzek,
karikás szemü három tompa angyal,
Klóthó, Lakhésziisz, Atroposz
tanácstalan csendesórája ez;
kezük az ölükben,
a kender gubancban,
lehulló köntösük szakadt,*

*nem tudják, mi a sírás,
nem tudják, mi a szekrény –
Klóthó, Lakhészisz, Atroposz űk,
hibernált nem alvók, álmotalanok,
csak a véres szelídség az ujjaikban,
arctalan arcukon sosem-volt szem homálya,
szívükben koromtalan rajzolat;
Klóthó, Lakhészisz, Atroposz űk,
és a mi drágáink mégis,
isten ágyasai,
csókjuktól rohad az idő.*

*Mert eképpen van minden, Herceg.
Késő mondani mást.*

Mellék-óda

*Ha torlaszos ragyogás, tél hava
közelít majd a zuhatag szelekkel
s belepí sáncaid, mint távol
Amerikák mohikán bölényét,
ki fejét leszegve fogadja
a fejedelmi pompát s nem mozdul,
míg el nem borítja a hatalmas hócsend
s rőt foszlánnyá nem enyész a rettenetes hold –*

*Herceg! tündér tükörben már emeli
albatrosz szárnyát a csorduló semmi,
a gyönyörű.*

1980–1984

HÉTALVÓ SÖTÉT JELEK

Félbemaradt interjú, kérdések nélkül

[...]

— — —
A gyermekkor, a kamaszkor helye, azt hiszem, egy kicsit mindig kétértelmű hely marad. Még ha olyannak tudna is megmaradni, amilyen volt, akkor is megszűnik. A mi távozásunkkal szűnik meg. Szóval, ahogy minden történelem is kezdődik – azzal csináljuk, hogy kilépünk valamiből. Aztán vagy mint paradicsomra vagy mint álparadicsomra emlékezünk vissza rá, ahonnét szerettünk volna kiűzetni. Kinek mi jut. Már én is csak egy nemlétező városról tudok beszélni. Akkor jöttem el, amikor a nagy történelem is átcsörtetett rajta, így hát kétszeresen távoli dolgok ezek. A szekszárdi Hármashíd, mondjuk, ahogy az ember ott ücsörgött alatta, s egy pillanatra csakugyan *meglátta* a negyedik dimenziót. Meg effélék. Egy gálicos hordó a holdfényben. Egy szurdok lejtője. Távoli dolgok, de ettől csak még érvényesebbek.
— — —

Amennyire meg tudom ítélni, eléggé megosztott figyelemmel életem akkoriban, tulajdonképpen nem is egy énnel, hanem többel. Bár lehet, hogy ez azóta sem változott meg. Azt tartom a legnagyobb csapásnak, hogy mindennap ugyanazzal az arccal kell felébredni, ugyanazon a néven bemutatkozni. Nekem ez inkább terhes, mint öröm. Igazában az volna jó, ha valamilyen panteista személyiséggel rendelkezhetnék. Kirándulni egy fába, egy bölénybe, egy tárgyba, s csak úgy mindenestül lenni benne. Egy kilincsben, küszöbben, mondjuk, amelyen átlépnek, hogy belépjenek valahová. Éluard-nak van egy szép sora – pontosan nem tudom idézni, de értelmileg körülbelül ez: egy név, amelyik megfelel a világ minden nevének. Valahogy ezt kiásní! De ez csak úgy sikerülhetne, akármilyen erőtlennül is, ha minden erőmmel igyekeznék mindennel azonos lenni. S ez

már valami program is lehetne. Valamilyen eldöntött érzékelési mód. Más tárgyilagosság, mint amiről a realizmusról okoskodva szoktak beszélni. Mondjuk, alázat. A realizmus alázat. Emlékszem, tizenhárom éves lehettem; apámtól elég korán kaptam fegyvert, persze, akkor még csak flóbertot, s egy tikkadt nyáron a keselyűsi erdőben cserkésztem egyedül. Az ember a saját verejtékét nyalja ilyenkor hűsítőnek, s valahogy ilyenkor hasad meg a világ. Ott állsz, vagy egy fának támaszkodsz, és mintha te volnál a fa, fönt a lombokkal, lent a gyökerekkel. Valami virágon akadt meg a szemem, az avar félig eltakarta; s ez, azt hiszem, döntő élmény volt. Erről a virágról senki nem tudott, csak én, ott volt, és pár nap múlva nem lesz. Az egyetemes létezés és enyészet in flagrantija egy ilyen pillanat. Akkori eszemhez egyszerűsítve annyi történt, hogy egyszerre az erdő súlypontja lett ez a virág. Utólag: egy név, amelyik minden névnek megfelelt. Hiszen azzal, hogy csak én tudtam róla, én fedeztem fel, kicsit azonos is lehettem vele. Tény mindenestre, hogy elsősorban a természet, a táj szuggesztíója volt az, ami rávett az írásra, és nem az a társadalmi közege, amelyben éltem. S biztos, hogy ez valamelyest meg is határozta írói világom alakulásának menetrendjét.

Úgy értem ezt, hogy a *táj* továbbra is nagy csábító maradt. Mintha a génjeimmel (vagy legalábbis az egyik énemmel) rímelt volna, ahogy a táj, a természet „dolgozik”. Nagyon tudom becsülni a beszédes, de néma válaszokat. Egy táj mindig némán közli, amit akar, egyszerűen és közvetlenül a dolgok ontológiájára hivatkozik. És inkább csak eltűri a történet, a történelmet, amelynek színpadot ad. És mindenekelőtt az atmoszféra az anyanyelve. Inkább költő, nem prózaíró. Vagy valamilyen Hérakleitosz-típusú filozófus: jelzéseket ad, kulcsszavakat, a filozófiáját meg azokban a résekben hagyja, ahol már nem érvényes a szó. Mindig vonzott, hogy az írásaim mögöttes mondanivalójához a természetnek ebből a némaságából is megpróbáljak kikódolni valamennyit. Ahogy kiszakíthatatlanul mindenben *benne* van; s ahogy mégis el tud nézni a kis játékok fölött. Azt viszont állíthatom, hogy nem közönséges kölönc ilyen alkattal prózaírónak lenni. Ugyanis az a veszély fenyeget, hogy olyan szem-

pontok szerint közeledünk az emberi történéshez, amelyek nem a mi viszonyainkra találódtak ki *közvetlenül*. Akkor pedig hiába az egyidejű törekvés a mindennel-azonosulásra; könnyen megeshet, hogy egy pusztán csak érdeklődő, de nem érintett „isten” pozíciójába csúszunk bele – vagy legalábbis ilyen hatást kelthetünk. Amitől pedig úgy kihűlhet egy írás, hogy semmi nem képes fölmelegíteni. Mégis azt gondolom, hogy nem haszontalan egy ilyen veszélynek is kitenni magunkat, legalábbis az egyik énünket. A túlzott fontoskodást mindenesetre megfelelő távlatba helyezi.

MÉSZÖLY MIKLÓS

Gyermekkor, természet

Interjúrészlet, kérdező Fogarassy Miklós¹

– *Az utóbbi évtizedekben készült műveidben sokszor utalsz – bár metaforikus áttételeken keresztül – a dél-dunántúli familiáris világ szőttésére. Írásaidból az sejthető, hogy ez fontos alapélmény.*

– Nézd, minden ilyen kis centrumváros, mint Szekszárd – Tolna megye „fővárosa” – automatikusan adta egy bizonyos körön belül az ismeretségek és kapcsolatok hálózatát. Én hála istennek, úgy nőttem fel, hogy megvoltak ehhez a lehetőségeim. Nemcsak Tolnában, de Baranyában is sokfelé voltam bejáratos a szűkebb rokonság és a tágabb familiáris barátságok révén. Egyik nagynéném, például, Észak-Baranya egyik kis falujában, Véménden lett gyógyszerész. Ez 1956-ban biztos megbújó helyem lett, s mikor Pesten a rendőrség mind feltűnőbben többrendbeli megfigyelés alatt tartott, ide húzódtam vissza. Egyszóval, ezek a Madocsa, Cece, Sárbogárd, Véménd irányába eső azilumok mindig megvoltak, ezeket a térségeket csa-

¹ A videóinterjú az Országos Széchényi Könyvtár Történelmi Interjúk Tára számára készült, archiválás céljára. A megszerkesztett szövegrészt az intézmény szíves hozzájárulásával, az író jóváhagyásával tesszük közzé. (A *Kalligramm* jegyzete)

ládi szálak szőtték be, családi geográfiájuk volt... Különösen Szekszárd lett számomra később az a hely, térség, emberi mikrotenyészet, ahová íróként a legtöbbször visszatértem. További érdeklődésembe, élményszerzéseimbe, világmegismerésembe mindmáig meghatározó módon belejátszott és belejátszik. E köré préselődött össze bennem az a nyersanyag, humusz, amiből – hosszú évek során – az írói világom kiépült. Nincs ebben semmi különös. Valószínű, hogy az írói fejlődéssel, alakulással ez általában így van. Szándék szerint egy széles öleléssel mindent látni és kimondani akarni, s ha virtuálisan is, de mindent birtokolni – az egész világot. Csupán az adottságok, esélyek mások – reálisan. Mint ahogy az is, hogy mit vagyunk képesek „egész világnak” érezni, gondolni, bemutatni... – de ezzel már más jellegű beszélgetés vizeire hajóznánk. Röviden, az én „reális” világom lehetőségei szűkösebbek voltak, mint Conradé, noha a magam módján megpróbáltam fizikailag úgy tágítani, ahogy lehetett. Mégis – Közép-Európát sikerült Lengyelország déli részétől a Balkánig megismernem, és belülről feldolgoznom, sőt több utazással a Macedóniától Adriáig eső térséget, Belső-Balkánt és Dalmáciát. Ami életemből kimaradt, a világtengerek tágassága, akár csak egyszerű utas-szinten is. E térségek egyszerű *átrepülése* pusztán a technika bravúrja, élmény- és emlékösszefüggései teljesen mások, mint az előbbinek. Ez utóbbi nemcsak az én életemből hiányzik, hanem historikusan és sorsszerűen mindazokéból, akik ide születtek. Erről az élményről inkább csak álmodozni lehetett, s jószerivel ma is ez a *legelérhetőbb*... Persze, ma már egy kitágultabb világ van körülöttünk, mégse gondolom, hogy a közép-európai átlagember mesés gyorsasággal fog emlékeket begyűjthetni a tengerek tágasságának archaikus és közvetlen élményéből ...

– *A Magyar novella környéki írásaid közül többen is feltűnik egy olasz fazon a versenyautójával...*

– Walter Delmar...

– *Igen, még a nevében is ott a tenger, s mintha vele együtt egy ismeretlen nagyvilág is ott száguldozna a tolnai dombok környékén...*

– Igen, meglehet, hogy így kénytelen mitologizálódni vagy éppen esztétizálódni nálunk minden, ami egyébként *rühellné* – Babits szó-

használatára gondolok –, hogy csupán azt jelentse, ami valójában. A Balaton talán nem magyar tenger? Pedig hol van attól...!

– *1960-ban jelent meg a Fekete gólya – ez volt az első regényed, ez az ifjúsági regény. Én nagyon szerettem, sajnos, sokan nem ismerik, pedig, úgy tudom, ismételten is kiadták. Gyönyörű kamaszmitológia. A Gemenci erdőben játszódik, a Duna meg a Sió menti ártéri erdők világában. Édesapád vezető vízügyi mérnök volt, a folyamatok felelőse. Szabadon, amennyi lendület van most benned ehhez, mesélj apádról meg a vizekről...*

– Én nagy szerencsének érzem az édesapám hivatásában adott természeti élménytöbbletet. Így születésemmel tulajdonképpen két számomra fontos dolgot sikerült megismernem nagyon korán, egyrészt, a pannon szellemiség és életmód termékenyítően huzatos, szinte földközi-tengeri atmoszféráját s benne a dunántúliság kisvárosi miliójét, másrészt azt, hogy karnyújtásnyira voltam és lehettem ahhoz a csodálatos „dzsungelélményhez”, amibe beavatódtam. Igen, mert ez – még bocsánatos lokálpatrióta túlzással is – valóban vízi őserdő. Amilyen ma már alig található nálunk. Az ilyen természeti világ – különösen gyermek- és ifjúkorban – bonyolultan rétegzett archaikus érzékenységgel tud felvértezni. Aminek hiányát, negatívumait nem nehéz kimutatni azoknál, akik az urbanizmus tágas ketrecébe születtek bele, vagy ahhoz láncolták magukat.

Természetesen én sem úgy gondolom és élem meg, hogy az itt „apologizált” ketrecet egyetlennek és magam számára kielégítőnek tartom. Inkább csak szerencsémnek érzem, hogy a ketrecek között nem tudok légmentes határt sem elfogadni, sem elképzelni. Ha mond ez valamit, létezési demokratának tartom magamat. Igyekszem szó szerint mindenből táplálkozni. A számomra virtuálisan adott tengerekből, a reálisan adott Pannóniából, a félúton magukat megteremtő „dzsungelekből”...

– *Beszélg hát a te Pannóniádról!*

– Kis kitérővel, úgy érzem, eddig is az alapkérdésed körül motyogtam, matattam... Éppen a légmentes elhatárolások körülményességét mutatja, hogy élményben, emlékben mennyire nehéz a szétválasztás. Van Szekszárd a maga urbanitásával, ami szorosan

összefűződve tud csak létezni a maga pannon szuggesztiójával, van a dunai dzsungelvilág...

– *Ez a Siót is jelenti, amelyik Szekszárd alatt torkollik a Dunába?*

– Igen is meg nem is. A belvizek szárazföldi, védett világa más táj és élménycentrum a visszaemlékezőnek. Olyan szelíd – majdnem azt mondanám, már-már pedánsan szabályozott Pannónia-arculat ez –, amit az emlékezet akaratlanul is kevésbé regényesen idéz föl magának... A Sió nekem akkor elevenedik meg igazán, mikor a gátszakadások, az elöntött árterek műszakilag is elszabadult látványát idézi föl. Szinte chip-szerűen – amihez egyébként is vonzódok alkatilag. Ritkán, de ilyen is volt. Az a határvidék, ami a hajdani árterületet is magába foglalta, száz éve még szinte a sárközi falvakig, Decsig, Ócsényig benyúlt. Az én gyerekkoromban öreg decsi porták padlásán még gyakran lehetett találni vejszét meg egyéb halfogó eszközöket, szerszámokat. Ma már – a védtöltésen innét – a táj elveszítette a hajdan Dunáig terjedő vízidzsungel jellegét. A Szekszárdot övező dombok staccato ritmusa emlékeztet csak mindarra, ami elpusztíthatatlan...

– *És mi történt árvízkor az ártéri vadakkal?*

– Ami lenni szokott: a tömegpusztulás, állat és ember békés és drámai küzdelme, a közös létezés koreográfiája. A megengedhetetlen szépség színjátéka. Egy suhanckorombeli nagy áradás élménye maradt az emlékezetesebb. Az árterületen kisebb-nagyobb tőzegszigetek szakadtak le, s az állatok ott szorongtak bibliai békességgel... rókák, nyulak, őzek, szarvasok, vaddisznók, különböző kisebb ragadozók. Mesébe illő alapélmények voltak ezek egy fiatal gyerek számára. Édesapámat egyszer-egyszer elkísérhettem csiklikkel bent az árterületen a műszaki útjára. A csikliket elsősorban elöntött erdős vagy kevés vízü tőzeges területeken használják. Teljesen lapos fenekű, a bordázat legvégére kell ülni, s ilyenkor úgy felcsapódik az eleje, mint a vízből kimeredt kocsirúd. Gúzst nem szerelnek rá, mert billenékeny, egyetlen evezővel kell kormányozni vagy lökni, taszítani, ha másképp nem megy. Csodálatos bajtárs végveszélyben vagy a hínáros, rönkös-uszadékfás vizeken. Apámék a keselyűsi gátórháztól indultak el ilyenkor brieskával a töltésen a veszélyeztetett helyekre,

én meg bent, az előntött ártéren, a dzsungelben csikliket követtem őket. A fő probléma mindig az volt, hogy hol várható gátszakadás. A vakondok járatai voltak a fő veszély. Általában békés időkben is betanított és szerződött cigányok figyelték a vakondok alattomos munkáját és vadászták őket. Túrásaik és alagútjaik ugyanis pillanatok alatt gátszakadást idézhetnek elő. A szakaszokként előkészített homokzsákhalomok voltak ilyenkor az egyetlen segítség. Ilyenkor én is kimásztam a csiklik biztos fedezékéből, és próbáltam segíteni. Részt venni. Egyszer a védett síkságra úgy betört az ár, hogy már Ócsény határa is vízben állt. Szóval, nagy volt a kockázat ilyenkor. Persze, a gyerekeim nem a veszély komolyságát élte meg ilyenkor, hanem a küzdelem romantikus pátosát... Ez maradt meg nekem életre szóló útravalónak. Olyasmí ez, amit pusztán íróasztal mellett kitalálni nem lehet – élményhátter nélkül. Vagy csak nagyon másképp. Talán ez lehet az oka, hogy a félelmet rendhagyóbban élem meg, mint ahogy szokásos – vagy egyszerűen, ahogy észszerűbb? ...

Kalligram, 1996. 1. sz.

Galsai Pongrác levele Mészöly Miklóshoz

Pécs, 1947. augusztus 7.

Kedves Barátom, novellám szíves közlését köszönöm. A küldött két példányt Győző juttatta el nekem – talán elfelejtetted a címemet? Ne vedd tolaakodásnak, de jelenlegi helyzetemet tekintve – egyelőre Budapestre sem tudok visszautazni –, az rendkívül jól jönne, és nagyon örülnék, ha ígéreted szerint némi anyagi jutalékot küldenél. (Címem: Felsővámház u. 53.)

Ha lesz megfelelő írásom, ismét Hozzátok fordulok. Reményilem, rövidesen lejössz Pécsre és személyesen is találkozhatunk.

Meleg üdvözzel:

Galsai Pongrác

Kéziratból, Mészöly Miklós hagyatékából

Várkonyi Nándor és Csorba Győző levele Mészöly Miklóshoz

Pécs, 1948. április hó 13-án.

Kedves Miklós!

A Batsányi Társaság f. hó 18-án tartja közgyűlését, amelyre a hatóságok képviselőit, a közélet tényezőit és barátainkat is meghívjuk. Tárgyalásra kerül: 1. tisztújítás és tagválasztás, 2. *Sorsunk* megmentése, 3. D. I. M. megszervezése, 4. dunántúli antológia, 5. badacsonyi nyaralóház és egyéb, mindannyiunkat érdeklő irodalmi ügyek. Ha jövedeled biztosítva van, részvételeddel felolvasóülést rendezünk, amelynek tiszteletdíja talán fedezi útiköltségedet, azért kérünk, hozz magaddal megfelelő anyagot. Kérünk, ha csak teheted, jelenj meg, és *feltétlenül értesíts* postafordultával. Útiköltséget, sajnos nem tudunk felajánlani. Szíves megjelenésed kérve, öllelek szeretettel

Nándor

k. öregem, most kerül sor rendes taggá való választásodra; így mindjárt megtarthatnád a székfoglalót. Úgy tudom, Pécsen van szállásod, s így biztos várunk. – Ebben a percben jött k. leveled. Gyere tehát, élőszóval megbeszélünk mindent. Ha a *S[orsunk]*at sikerül megmenteni, néhány frt. támogatás is kerül könyvedre. Viszontlátásig öllelek

Cs. Gy.

Kéziratból, Mészöly Miklós hagyatékából

„...vállalni a szélén élőket”

Utolsó beszélgetés Mándy Ivánnal

Amikor Mészöly Miklós 75. születésnapjára készülő lapszámunk összeállításán dolgoztunk, s a felkérendők listáját összeállítottuk, az elsők között vetődött fel Mándy Iván neve. Amikor úgy szeptember második felében végre sikerült megszerezni a telefonszámát, rögvest felhívtam, és – legalább – egy rövid születésnapi köszöntőt kértem tőle. – Mészölyt rendkívül nagyra tartom, és nagyon szívesen eleget tennék a felkérésnek... – hallottam a vonal túlsó végéről, ami engem, fiatal s tekintélyem hiányát a kelleténél talán több erőszakossággal ellensúlyozó szerkesztőt olyannyira megörvendeztetett, hogy föllekesülvén már a leadási határidőről adtam tájékoztatást, amikor Mándy Iván – kissé határozottabbra fogva lebegő tenorját – visszavette a szót: – ...szívesen eleget tennék e felkérésnek, és megírnám..., ha még egyáltalán írnék. Már nem írok. Betegeskedem. Nem megy. Írtam eleget. Mindent megírtam. – Érvek nélkül, csalódottan sóhajtottam: – Pedig mennyire számítottunk Önre... – Aztán utolsó kísérletként: – Nagyon fontos volna, hogy jelen legyen ebben a számunkban. Mészöly Miklósnak is biztosan örömet szerezne... – Két-három másodperc múlva érkezett a már-már elbizonytalanodó válasz: – Sajnos, nem megy... – Aztán még két másodperc: – Talán ha kérdezne... Próbálkozzunk meg egy beszélgetéssel.

Telefonbeszélgetésnek indult, de közben kiderült, nemsokára Budapestre kell utaznom, így a megbeszélte időpontban telefonon arra kértem, személyesen találkozassunk. Így is történt. Október harmadikán délelőtt tizenegy órakor papírcetlikre rótt hosszú kérdésekkel felvértezve csöngettem az Aulich utcai lakás ajtaján, hogy elkészítem életem első interjúját. Mándy Iván már várt, hogy utolsó nyilatkozatát megtegye.

– *Nem szeretnék sokáig kellemetlenkedni, csupán egy röppinterjú erejéig rabolnám az idejét.*

– Nem kellemetlenkedik. Időm meg éppenséggel van bőven. Ugyanis most... mostanában... már nem írok. De ezt már említettem. Ezért van most ön itt.

– *Gyakran megesett ez a pályája során?*

– Megesett. De túljutottam rajta.

– *Reméljük, most sem lesz ez másképp...*

– Hát reméljük. Mi mást tehetnénk... – közben elhelyezkedünk a fotelokban, és kávéval kínál; maga is iszik.

– *Emlékszik, mikor ismerkedtek meg Mészöly Miklóssal?*

– Ezerkilencszáznegyvennyolc nyarán.

– *Rendszeresen találkoztak?*

– Nemigen. Olykor összefutottunk.

– *Kávéházakban?*

– Azt hiszem, kávéházakban is. De a kávéházi élet éppen kezdett megszűnni. Az egy nagyon borús, fenyegető időszak volt. Akkor már érezni lehetett, hogy mi lesz. Aztán, miután Miklós felköltözött Budapestre, az ötvenes években, és később is, többször találkoztunk Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs lakásán.

– *Ez a lakás, ha jól tudom, afféle írói találkahelynek, kávéházpótlónak számított...*

– Hogyne. Sokan jártak oda. Ottlik, Pilinszky, Weöres... Mészöly is. Én is gyakran megfordultam ott.

– *Az idő tájt kevés írás jelenhetett meg a lapokban. Hogyan figyeltek fel a kezdőkre?*

– Kéziratban olvastuk el egymás műveit.

– *Mészöly is így keltette fel a figyelmüket?*

– Igen. Megismerkedtünk az írásaival, és azokra egyszerűen nem lehetett nem odafigyelni. Mészöly már a kezdet kezdetén is jelentős tehetségnek mutatkozott. Mindnyájan nagy ígéretnek tartottuk. És ő ezt az ígéretet teljes mértékben be is váltotta.

– *Idejövet azon gondolkodtam, hogy nem könnyű érintkezési pontokat találni Önök között. A legkézenfekvőbb talán az a párhuzam, hogy mindketten polgári írónak számítanak...*

– Vállalom. Természetesen vállalom. Miklós, ha lehet, még következetesebben vállalja. Persze a szónak nem a politikai, hanem az irodalmi értelmében. Én Budapestet írom, Mészöly a vidéki polgárság karakterrajzát adja. Azt is, de persze, nem csak azt. Az igazi jó szépirodalmat nem lehet ennyire le szűkíteni. Mészöly Miklós prózavilágát pedig különösen nem.

– *Mészöly úgy fogalmazza meg a társadalmi elkötelezettségét, hogy az már szinte elkötelezettségnek hat: „körön belül, de kívül”. Lehetséges volt-e ez a gyakorlatban, s miként volt lehetséges?*

– Hát úgy, hogy vállalni kellett a szélén élőket, amint azt mindig a nyakamba is sózták, ... de én ezt vállalom is. És azt hiszem, ez is közös bennünk Miklóssal... Ez a magatartás emeli őt is az irodalmi székertáborok fölé. Az elkötelezetlensége... meg az elkötelezettsége...

– *Hogyan tekint Ön Mészöly társadalomtudományi jellegű, közép-európai és magyar sorskérdéseket boncoló esszéire? Összeegyeztethetőnek tartja-e a szépirói mivolttal a társadalmi szerepvállalást, az akár csak közvetett és elméleti, de politikai jelentőséggel is bíró írói megnyilatkozásokat?*

– Ahogyan Miklós csinálja, úgy igen. Míg politikailag mindig elkötelezetlen tud maradni, egy pillanatra sem szenved csorbát elkötelezettsége az egyén iránt, akinek a sorsa, élete mégiscsak mindennél fontosabb. És nem szenved csorbát a szépirói elkötelezettsége sem. Mindig elkötelezett marad a saját tehetsége iránt. A nyelvezete kitűnő. Pontos megfogalmazások, maximális nyitottság és rendkívüli problémaérzékenység jellemzi az esszéit. Én mindig nagy élvezettel olvasom ezeket az írásait, bár magam korántsem vagyok ennyire nyitott kifelé. Az esszé nem az én műfajom. Miklós mindig felvállalt bizonyos közéleti szerepet is. Az irodalmi életen belül például azzal, hogy felkarolta a tehetséges fiatalokat. Útmutatást adott, értékelt, és ha szükséges volt, a közlésnél is segített. Én erre, sajnos, mindig képtelen voltam. Egyszerűen más alkat vagyok. S hogy ő még erre is képes, ezért külön becsülöm.

– *Mészöly szinte minden könyvében új nyelvezettel rukkol elő, új formát választ. Hogyan tekint Ön erre?*

– Miklós soha nem a formát hajszolja, nála sohasem a kísérlet a cél. Ezt így lehet kifejezni, ezt meg így – inkább erről van szó. Ez

nem egy kötelező kísérlet, hogy most elkezdek kísérletezni szerdától csütörtökig, hanem amit kívált az anyag, amit éppen írok.

– *Milyen szellemi, irodalmi ősokeket lát Ön Mészöly Miklós mögött? Kivel rokonítaná?*

– Nézze, megemlíthetném akár Móricz Zsigmondot is... Mészöly mindent a magáévá tud tenni. Ebből a szempontból teljesen egyéni és eredeti. Számára minden szellemi táplálékul szolgál... Mondjuk így: minden a dúsanyagává válik. Mészölynek hatalmas anyaga van. Életanyaga. Ezek nem kötelező anyagok... Aztán ezekre sok minden ráakódik, amit közben magához húz. Nem az írói eszközeiről beszélek, azok természetesen mások. Az mind abszolút az övé.

– *A világirodalomból kihez érzi közelinek?*

– Nem... én nem szeretek neveket sorolni... Annyi bizonyos, Mészöly maga is világirodalmi jelentőségű író. Az ő tiszta, egyéni hangja benne van a világirodalom áramlatában.

– *Végezetül, mit üzen a hetvenöt éves Mészöly Miklósnak?*

– Nagy szeretettel gratulálok, és jó egészséget kívánok... Így hetven fölött már abból van a legkevesebb.

...Aztán elmenőben még megbeszéltünk egy találkozót október közepére, hogy a beszélgetés szövegét autorizálhassa. Tizenkét óra volt. A liftben arra gondoltam, az esti gyorsig valahol legépelhetném a beszélgetés szövegét, és talán lenne még időm visszajönni vele.

Kiléptem az Aulich utcára, jobbra kanyarodtam, a Batthyány-örökmécses felé, és átfutott rajtam, hogy Aulich is, Batthyány is a szabadságharc azon tizenhárom pozsonyi születésű mártírja közé tartozott, akikre október 6-án emlékezünk. Már harmadika van, rándult össze a gyomrom, s az emlékest szervezésével még rengeteg a teendőm. Így hát az órára pillantottam, s mivel volt még némi esélyem elérni a félegyes párkányi személyvonatot, a Nyugati pályaudvar felé vettem az irányt.

Október 6-án, az emlékest után ért a szomorú hír: Mándy Iván hatodikára virradó éjjel elhunyt.

1995

FODOR ANDRÁS

Napló

1953. május 2. szombat (Őcsény)

Várjuk a Szekszárdról látogatóba érkező Mészölyt a vonatnál, de nem érkezik. Épp mennénk a szobából a teraszra ebédelni, amikor beállít kerékpárossan, szokásos bársonyzakójában, szokatlanul borostás arccal. Érdekes, hogy a kissé feszes magabiztosságából egy jottányit sem veszít, amikor leül közénk bablevest enni. Bátran tegezi Sárrikát, és minden tapintatoskodás nélkül tud beszélni jövődő anyósommal.

Fejfájásom miatt kissé nehézkes vagyok az asztalnál. Jó hosszúra nyúlik az ebéd, a társalgás. Aztán bemegyünk a lakásba, végigjárjuk a szobákat. Miklós éles szeme nyilván leltározza az észrevételeket maga és Ali számára; egy-két megjegyzést is tesz a rengeteg tárgyra.

Sárrika úgy viselkedik, mintha már feleségem lenne. Beavatottságot, önbizalmat, jóérzést látok rajta. Verseket szedünk elő régi *Válaszokból*; Kormosét, aztán Weöres *Mária mennybemenetele* oratóriumát. Fölolvasom újra, mert Miklós nem ismeri.

Kimegyünk sétálni a Bába-partra. Elbűvölő az ünnepélyes tavaszi világ. Ugrándozó, pajkos gidákat látunk, kacagni kell rajtuk, milyen idétlenül kedvesek! Békák ümgetnek a vízben, a gyerekek ebihalakra vadásznak, ludak úsznak méltóságteljesen; száll a nyárfák pelyhe, friss zöld a rét, bürokszag érződik a levegőben; az út menti kis tóban ruhát sulykolnak az asszonyok.

Nagy egyetértésben lépkedünk. Miklóson szinte látszik, tele van gyerekkori emlékekkel. Jól éreztük magunkat vele. Hat óra előtt válik el tőlünk.

Tatay Sándor két levele Mészöly Miklóshoz

1

Badacsonylábdai, 1953. október 10.

Kedves Mikim! Múltkori lapodra a választ Fonyódon a mozgópostába bedobtam, melyben írtam, hogy a szüretet a hirtelen rothadás miatt meg kellett kezdeni. Most préselem az utoljárt, de attól eltekintve örülök, ha jössz, ha jöttök. Kedd nagyon is alkalmas, és még el lehet kórészni a szőlőben. Alattunk az állami gazdaságban akkor folyik a szüret, úgyhogy a hangulatot el is kaphatod.

Viszontlátásig Alinak kézcsókom, szeretettel ölel

Sándor

Pedig jó lett volna, ha itt vagy, mert a szürettel is egyedül voltam. Marika, Ági betegen feküdtek napokig, most lábadoznak.

2

[1953?]

Kedves Miki!

Azt hiszem, már kezdedhez jutott az új gépirat. Nem tudtam, megérkeztél-e már, viszont mégis ildomosnak tartottam már elküldeni. A színház¹ címére küldtem. Szóval biztosan megkaptad már.

Az éjjel gondolkodtam azon, amit felolvastál nekem Pesten. Szép volt... És maga a törekvés is... Ilyesmikből nőhetnek ki a nagy dolgok. Azt hiszem, végül mégiscsak az ilyen munkának lesz majd koronája... Vagyis hogy ez a következő lépés előre... Persze most mindenki hátra lépik egyet... sőt a legtöbb szarba lépik. Az is igaz, hogy aki szarba lép, annak szerencséje lesz, ami pedig az, hogy pénzt

¹ Az író az Állami Bábszínház dramaturgjaként dolgozott. – *A szerk.*

talál... No hát neked sem szar, sem pénz, de azért nyugodj meg, a lélek üdvössége is valami... Sőt ha keresztények maradunk, akkor csak ez a valami. Az élet pedig kinccsel is, meg anélkül is semmiség és gyötrellem. Ezt tanítja Krisztus is, Buddha is, Voltaire is, Hume is, Byron is, Shakespeare is, sőt még Kant is, Schopenhauer-ről nem is szólva. Ennyinek csak hiszel! Ha pedig nem hiszel, mondok még ötszáz mestert, ha van ennyi a világon. Ezek között persze ott lesz a szőlőszomszédom, a Farkas Dezső is. Ott a szőlők körül egyébként az az újság, hogy a Purglyné házát államosították pincével és benne sok jó borral együtt. Pedig az asszony szegény is, csinos is, jószívű is... És a bort is, a bort is... Hát minek a bor az élet igenlőinek, az legalább mért nem maradhat azoknak, akiknek az öntudat kemény és tüskés, puha csak az álom meg a nemlét.

No de befejezem, mielőtt elégikussá válnék. Örülök, hogy jól éreztétek magatokat ott fenn. Remélem, Ali már rendbejött a kis kellemetlenség után. Én most hétfőtől kezdve magam leszek közel két hétig. A család elutazik Fehérvárra, az Ilonka is hazamegy. Látogass meg ez idő alatt.

Kézcsókom küldöm Alinak és Marika üdvözléseit tolmácsolom. Viszontlátásig ölel:

T. Sándor

Kéziratból. Mészöly Miklós hagyatékából

TATAY SÁNDOR

Mészöly Miklós: Hétalvó puttonyocska

Mészöly Miklósnak ismerjük néhány kiváló novelláját, melyek – úgy érezzük – az írói önkritika emésztő tüzeiben születtek. Határozott írói fejlődés állomásai ezek, mégis a reális látásnak bizonyos hiánya jellemzi őket, s túlteng bennük a lélek személyes tartalmának a vetülete, ami korunkban túlságos elszigetelődésre vezethet. S most a kezünkbe kerül Mészöly meséskönyve: nyolc ragyogó-

an szép mese, melyeket éppen a valósággal való bensőséges kapcsolat tesz annyira megkapóvá. Mesét ír a kis puttonyról, és nincs az a realista mű, mely így megérettetné a szőlőskert levegőjét, a pince hangulatát. S milyen igazi a szegény gelencsér gondja-baja! Az éhező szegény ember és a gonosz földesúr viszonyát csak reálisabbá teszi, csak reflektorfénybe helyezi az író azzal, hogy a történet egyes szereplői csodákat művelnek. Egyszóval Mészöly itt fölényesen és helyénvalóan használja a valóságon túli elemeket, itt pillanatig sem retteg az olvasó, hogy ezek az elemek öncélúvá válnak... Megszólalnak a kenyerek a kemence tüzeiben, megszólalnak, vetélkednek, majd hogy hajba nem kapnak, vagyis vérbeli mese ez, mégis ott érezzük magunkat a falusi ház kenyérszagú reggelében, s a mese koronájának azt a pillanatot tartjuk, mikor a gyermek tarisznyájába teszi a jó gyürkés cipőt, melyet édesanyja még meg is csókol, mikor átnyújtotta neki. Mert az embernek kenyér kell a tarisznyájába, ha hosszú útra indul.

Nehéz és felelősségteljes munka a meseírás. Számtalanszor éltek vissza vele, mióta kifizetődő mesterséggé vált. Különösen úgy, hogy a világ népmeséinek bevált elemeit kalapba szórják, összerázzák, s kimagyarázzák az új mesét. A gyermek könnyen csodálkozik, s amin csodálkozik, az el is szórakoztatja ideig-óráig – de a lelket csak a becsületes, művészi alkotás neveli, az ad arányérzék, az ad ízlést, az az a gyöngyragyogó, melyben egész életére megőrzi magának a mesebeli kincseket. Mészöly meséi ilyenek, s mindezen túl értékük, hogy a mesék kertjében megragadván a gyerek képzeletét, észrevétlenül vezetik a valóságok világába, ahol az élet kérdései egyszerre reális problémákká válnak. A meseírónak pedig manapság – azt hisszük – ez a legfőbb küldetése.

Külön értéke e kis könyvnek a nyelve, s az előadás művészi módszere. Okosan alkalmazkodik a mesemondó magyar ember észjárásához, s meséihez jól illik a népies stílus, annál is inkább, mert az író nem bőbeszédűen, hanem tömören alkalmazza, mint a jó novellákban. Irodalmunkra nézve nagyon hasznos volna, ha Mészöly, a maga elmélyültségével, s kitűnően kicsiszolt irodalmi eszközeivel, minél jobban és tartósabban belemerülne a meseírásba. Akkor is, ha

nem ezt tartja fejlődése végső irányának. Ezt az utat igazi tehetség mindenképp tiszteltetreméltóbbá teheti.

A *Hétalvó puttanyocska* levegője néhány igen szép rajzra ihlette Szántó Piroskát, ilyen különösen a gyermek és a liba, s a hiú cserép királykisasszony.

Csillag, 1955.

A Magyar Rádió levele Mészöly Miklóshoz

MÉSZÖLY MIKLÓS ELVTÁRSNAK
BUDAPEST, XI. VÁROSMÁJOR U. 48.

1956. március 25.

Kedves Mészöly elvtárs!

Mellékelten visszaküldöm meséit, melyek – most először – nem tetszenek nekem. *A Fokhagymácska* és *A csökönyös ember* – egész rövid formában – már volt nálam, úgy műsorban is szerepelt. Így, meghosszabbítva furcsák, nem szépek. *A hét torony kedvence* szép, de nem kisgyerekeknek való, s ha az ember a végére ér, nem tudja, miért íródott. Ne haragudjon őszinte szavaimért, tudja, hogy szép, kisgyerekeknek való meséit mindig szívesen műsorra tűzöm.

Elvtársi üdvözléssel

Dereráné lektor

Kéziratból. Mészöly Miklós hagyatékából

Lelovich György levele Mészöly Miklóshoz

Ohat–Pusztakócs. Áll. Súlyomtelep [1956. június]

Kedves Miklós Barátom! – K. soraid itthon találtak, s azokra sietek érdemben válaszolni. Köszönöm, hogy a könyv ügyében eljárál, s így ha a jövő tavaszra jelenne is meg, mégis jobb lesz: mint soha...

Így a kézirat maradjon Nálad.¹ Hozzáfűzni valóm csak annyi volna, hogy ha az tavasszal kerülne azon szerencsés helyzetbe, hogy kiadják, akkor azzal már a tél folyamán foglalkozni kellene. Az általad jelzett és szükséges átírások, a nem odaillő cikkek, mint pl. a nők vagy az állami gazdasági helyzet stb.... bepótlása, az illusztrációs anyag (rajzok, fényképek) előkészítése stb.... kemény 2 hónapi időt igényelne addig is, amíg ez az érdemben intézkedő lektor kezeibe kerülhetne. Mi erről a véleményed?

Én most, mint Mohamed koporsója lebegek az űrben. Új állásra aspiráltam. A Debreceni Állatkert igazgatását vettem volna át, de ez lassabban megy, mint ahogy azt élénk fantáziámmal el mertem képzelni. Attól függetlenül itt s egyebütt mindig szívesen foglak látni. Meghívásodat köszönöm, s ha a télen élek is veled, ezt előre pár sorban idejében jelezni fogom.

A mielőbbi k. viszontlátásig maradok kész híved baráti üdvözléssel:

Gyurka

Kéziratból. Mészöly Miklós hagyatékából

FOGARASSY MIKLÓS

Kutyafül, madárszem

Mészöly Miklós természetszemléletéről

A héraikleitoszi folyó példázata az irodalomolvasóra is érvényes – nemcsak a szerzők életműve változik, alakul, mi magunk is az olvasatainkkal szinte mindig más folyamba lépünk. Még egy írást sem lehet kétszer ugyanúgy elolvasni. Az ismételt olvasás – új értelme-

¹ Lelovich György, solymász. Az ő meghívására az író Ohatpusztán járt 1956-ban. Ennek élményeiből született a *Magasiskola*. Lelovich a saját solymászkönyvének kéziratát említi a levélben, amelynek kiadását az író szerette volna segíteni.

zés; bár a leírt szöveg stabil, mégis újólág és másként kell hogy megszólítson. Hiszen időközben éltünk, azaz változtunk, sőt egy másik elmozdulás következtében annak az írásnak a helyzete az életműben és ebből adódóan a perspektívája is ugyancsak változott (miként rálátásunk a korra is, amelyben létrejött). „Miután kicseréltük titkainkat, / hogy még titokzatosabbak lehessünk: / csupán a megváltozott helyzet a változás / mi azonosak se lehetünk többé, se más” – írja Mészöly a *Szemle* egyik bölceleti-lírai szakaszában, ami ugyancsak Hérakleitoszra hajaz.

Emlékszem az élményre, amikor – több évtizede – a *Magasiskola*t először olvastam. Elkészült aztán Gaál István filmje ebből az írásból. A mozi nézőterén nem is tudtuk, mit kezdjünk az akkori magyar filmes „új hullám”-nak ezzel a jó szándékú, de totálisan félresikerült produkciójával, pontosabban: a magunk zavarával. Mint amikor valami nagyon finomat, utalásszerű otrombán felerősítenek, olyan volt a diktatúramodellé növesztett solymásztelep a filmvászonon. (A korra jellemző, hogy még éles kritikát se lehetett írni róla; az írón is csattant volna, aki pedig elég ártatlan volt a mozifeldolgozásban.) Az eredeti olvasat módosult közben azzal is, hogy megszületett – és később kötetcímben is nevezetessé lett – *A tágasság iskolája* esszé, ami ma már úgy tűnik, hosszú időre csaknem „magába nyelte” az eredeti művet, amely indításként szolgált a szerző eszmefuttatásához. Talán helyesebb azt mondani, hogy az 1963-ban készült esszé (amely először Újvidéken, a *Híd*-ban jelenhetett meg) mintegy ráfonódott az 1956-os írásra. A tágasságtanulmányt író Mészölynek ugyanis másutt járt már a figyelme; a hét-nyolc évvel későbbi gondolatok megfogalmazóját lényegileg más kérdések foglalkoztatták, mint a hortobágyi solymászatról író szerzőt – ennyi legalábbis elmondható. A Lilik madárbirodalmába érkező jobban kapcsolódik ahhoz a kamaszhoz, ifjúhoz, aki a Gemenc folyamerdejében, vadterepén volt otthon a felnőtté avatást is jelképező vadászpuskájával. Csakhogy a művészember ezeket az élményeit később igen határozottan lepecsételte. A *Film, az Emkénél* (későbbi) képsoraiból is következtetni lehet, miért lett vége a „vadászkalandoknak” – elsősorban azért, mert maga is golyóérett menekülőként járta meg a háború sötét vadonát.

Ezt követően az áldozatok, a halálra sebzettek szemébe már csak úgy tudott beletekinteni, hogy az ő visszatekintő búcsúpillantásukban rejlő néma üzenet legyen a fontos: „horpaszok, szemek, csapzott gereznák... megcélozzák ők is a puska csövét... észre se veszed, hogy leterítenek.” A túlélő, aki a háború után végleg letette a vadászfegyvert (is) – és ez több, mint egy sportról való lemondás, inkább az abban rejlő hatalmat, agressziót tagadja meg ezzel –, ettől kezdve csak tanú, csak krónikás maradhat a vadak és a vadászok ügyében is. Amikor a solymászat, a „röptetés és visszahívás” férfias szenvedélye, lírája Ohat-pusztán megragadja, megidézve vadászélményeit és -reflexeit is: a megfigyelés és részvétel, a kívülálló pozíció és az elragadtatott, személyes izgalom kettős lelkületét ébreszti fel benne, és így is ír erről a rendkívüli tapasztalásról, emberek és állatok ősi, atavisztikus, mítikus – végül is vérre menő, a létezés szennyését kitergető – kapcsolatára reflektálva. Évekkel később a téri tágasságról elmélkedő Mészöly gondolatjárásának tere viszont már más irányba terjeszkedik – aktuális hírek foglalkoztatják elméjét, s ha nem is említi, szellemi akrobatikával ezekről emelkedik fel a szellemi és pszichológiai kérdések felé. A nóvumok, az akkor kezdődő úrutazások (a friss faktumok: a Lajka kutya, a szputnyikok, Gagarin...) inspirálják, és az esszé gondolatjárásának magasából nem is igen látszik már a *Magasiskola* egykori személyessége, sőt tárgyi közege sem.

Ezt a rést, mely az epika és a gondolati próza között mutatkozik, csak azért hozom szóba, mert az életmű tallózó jellegű újraolvasásáról úgy szeretnék pár észrevételt tenni, hogy közben a figyelem körzöhegye maradjon is meg a *Magasiskola* lapjain, és távolodjon is el onnan, az ott megjelenő állatok – büszke vadászmadarak, befogott és természetben élő apró zsákmányállatok, pelyhes-tollas fiókák, szép lipicai lovak – riportszerű tárgyilagossággal, de az írói imagináció személyességével ábrázolt alakjaitól. Hogy ennek a motivikának a körzörájolatával próbáljak kimetszéseket készíteni Mészöly írói világából, korábbi és későbbi műveiből. Talán életszemléletének és művészetének pár konstans vonását lehet így kijelölni – arról gondolkozván, mit jelentenek és miként mutatkoznak meg nála az állatok, a lények.

Mészöly sohasem írt olyan átképzeléses állatregényt, mint amilyen Woolf *Flushe* vagy Déry *Nikije. A fekete gólya*, ez a gyermekkori élményeit feldolgozó ifjúsági regénye sem az. Mégis azt gondolom, hogy a prózairodalomban szinte páratlan módon kapnak nála az állatok fő-, de legalábbis fontos szerepeket. Írói tablóján a közlés imaginatív terének centrumához egészen közeli „helyeken” örökíti meg őket. Az embernél tisztább lényeket, amaz ismeretlen örökrendhez közelebb lévő, természeti áldozatokat.

Talán több is ez, mint ismétlődő motívum, valami funkcionálisan fontosra lehet utalni már az elbeszélések egy fontos körének a címeivel is: *Állatok, emberek; Farkasok; Varjak; A stiglic; Vadászat; Jelentés öt egérről; Ahol a macskák élnek; Ló-regény; Szárnyaslovak* – elég beszédes ez a címsor. Vegyük hozzá a *Magasiskolát*, az *Anyasiratóban* a körvadászaton elpusztuló rókát, a *Merre a csillag jár?*-ban az aligha felejthető fekete kutyát gyászoló elbeszélői rekviemeket. És ezzel is csupán az írói világ faunájának a törzsét jeleztük, csak a legfontosabb műveket, referenciákat katagolizálva.

Nézzünk körül a völgyben (*Levél a völgyből*): ott ül vele a tűző napon a mozdulatlan gyík a forróságban; egy karó hegyén rezzenetlen madár vadászik bogárra; kukac rágja a diót; szárnyas hangyák emésztik el a lehulló férget; a tanyájába települt egércsaládot sztrichinines kukoricával pusztítja kérlelhetetlenül az író; rókák kölykeznek, pusztulnak a csirkék, ideje lenne valamit tenni; az egyik szomszéd – öreg, mintagazda házaspár – a tíz éve velük élt kutyájukat nemrég akasztotta fel, s ha már így történt, egyúttal a ház öreg macskáját kötél általi halálra ítélte. Minderről, ha nem is szenttelenül, de tárgyilagos pontossággal tudósít a „jelentés a völgyből”. Személyes, az esszé-napló és a riportbeszámoló felé hajló az írás, több tekintetben a *Magasiskola* rokona, de jóval meditatívabb, és ahhoz viszonyítva szinte mozdulatlan. Majdnem azt lehet mondani, hogy „semmi se történik” a völgyében, csak a természeti lét (egyetemes) mikroeseményei mozognak: az író világra figyelését, rögzítéseit és azonnali meditációit mintaszerűen példázva. Amiközben a szimmetria elvontnak tetsző ontológiai kérdéseit feszegetve Wittgensteint olvassa, és egy készülő dráma belső nyitját keresi, igen élesen lát, sokat fog

fel, tömören, ellentéteket sűrítve fogalmaz. És mivel a cselekvő működést és szellemi feldolgozást az alkotó magányban egyensúlyban tartja, végül is rámutat e völgyi kozmosz szimmetriáira (és aszimmetriáira). Bár „minden hasonlat” (ahogy Goethe mondja), de az, hogy az író mit mivel hasonlít, ez személyes, egyéni világfelfogás és érzés folyamánya. A levél tétélesen nem mondja ki, inkább kérdezi: milyenek a létezés szimmetriái? S mindjárt a helyszínről véve a példákat, sugall is jó néhány párhuzamot az olvasónak: író és gyík, az ő egerei meg a szomszédék kutyája-macskája, a kukac és a madár (és így tovább a párok) közötti megfeleltetéseket. Távol áll tőle persze, minden érzelmes állatbarátság is, és azt sem igen lehet mondani, hogy a „zöldek” egyik korai partizánját olvassuk. Nem „humanizál”, vagyis a rögzítés a jelenetek, képek elemeit nem kívánja embere-síteni (legalábbis amennyire ezt a nyelv lehetővé teszi). Talán még az sem mondható, hogy az ember-állat kapcsolatról írva – sem itt, sem másutt – Mészöly metaforákra törekedne, inkább élesen egymás mellé állít, metonimikus összefüggések esélyeit teremtve meg. Nagyon határozott az a gesztusa, hogy *egyenrangúvá tesz*. Az élőket egymásra vonatkoztatja; tudatosítja, hogy állatok és emberek sorsa eltérően van determinálva, de ő mégis azt hangsúlyozza, ami a létezőkben közös. A létrend hierarchikusságát gyakorlatilag kénytelen elfogadni, de etikailag is, ösztönösen is kérdésessé teszi. Ez a felfogás, ez a paradoxon korábban is jelentkezett, de idővel élesebben, markánsabban mutatkozik az írásaiban. Hiszen ha az 1964-ben datált völgyi levéltől pillantunk vissza a közel tíz évvel korábbi *Magasiskolára*, Lilik solymászbirodalmára és annak célszerű hierarchiáira, melyek e rezervátumban az állatfajok között is fennállnak (és ezeket az alávetéseket még Teréz sem oldhatja fel női jóságával), talán jobban megértjük, hogy mi sarkallja, amikor egyre sürgetőbbnek érzi otthagyni a telepet. Mert annak dresszúrája és „ideológiája” mégiscsak elnyomottakkal, rabszíjra fogottakkal kalkulál. Az Ohat körüli tágasabb valóság, az 50-es évek politikai realitása, mely a nagy Beranekkel és központjával kafkaian jelenik meg (ez a stílus-elem mai olvasatunk szerint eléggé kiugrik), az írás végén szereplő lepecsételt, rácsos ablakos, géppisztollyal őrzött vagonokkal ad igaz